

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 35, Aralık 2016, s. 65-79

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date
10.11.2016

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
10.12.2016

Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE
Pamukkale Ün. Fen-Edebiyat Fak.
saadatk@pau.edu.tr

KLÂSİK METİNLERDE TERCÜME YOLUYLA GELİŞEN DEVRİK CÜMLE YAPISI¹

Öz

Bugün bazı çevrelerce Türkçe olmamakla itham edilen Klasik metinlerimiz, tarihî süreç içinde birçok medeniyetten etkilenen kültürümüz gibi, birçok dilden etkilenmiştir. Türkçe cümle yapısındaki değişiklik, Uygur dönemindeki tercüme eserler yoluyla başlamıştır. Özellikle Farsça metinlerin tercümesi devrik cümle ve edat kullanımıyla ilgili birçok cümle yapısını dilimize yerleştirmiştir. Bu çeşit yapılar sonraki dönemlerde (Tanzimat'tan sonra) Batı dillerinden yapılan tercümelele tamamen yerleşmiştir. Cümle yapısı açısından İngilizce ve Farsça benzerlik gösterdiği için Farsça metinlerin tercümesinden alışık olduğumuz edata bağlı olan devrik cümle yapısı batı dillerinden yapılan tercümelele korunmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Türkçe devrik cümle kalıplarını sıfat, zarf ve edat işlevinde görmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Edat, devrik yapı, tercüme, sıfat-fiil.

¹ Bu makale XIII. Dünyadili Türkçe Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

IN TURKISH CLASSICAL TEXT INVERTED STRUCTURE FORMS DEVELOPPED BY TRANSLATION SUMMARY

Abstract

Today, some circles of our classical texts being accused of being Turkish, as our culture is influenced by several civilizations in the historical process has been influenced by many languages. Changes in Turkish sentence structure, translated the works started by Uighurs period. In particular, it has placed many sentences about the structure of our language use and inversion preposition Translations of Persian texts. This kind made in subsequent periods (after Tanzimat Age) it was settled completely with translation of Western languages. inversion structure is connected to the prepositions we are accustomed to the Persian translation of the text for the similarities in terms of sentence structure in English and Farsi translation of the protected western languages and has survived until today. Turkish inversion pattern of adjectives, adverbs and prepositions, we see the function.

Keywords: prepositions, inverted structure, translate, adjective-verb.

Türkçenin cümle yapısı Hind-Avrupa dillerinin cümle yapısından farklıdır. Türkçe için kullandığımız Düz Cümle özne + tümleç vd. + yüklem sıralamasını gerektirir.² Türkçedeki ifade zenginliği devrik cümle kuruluşuna da izin verir. Ancak Türkçede devrik cümle kurmak için özel kalıplara ihtiyaç ve yoktur. Aynı zamanda Türkçe devrik cümlenin belli bir formu da yoktur. Hind-Avrupa dillerinde ise yüklem öznenen sonra gelir. Sona atılan tümleç ile yüklem arasında bağ kurmak için belli gramer yapılarına ihtiyaç vardır. İşte tercüme eserler sayesinde dilimize yerleşen devrik cümle yapımında kullanılan kalıplar, dilimizin gramatik yapısına uygun değildir. Önce Arapça ve Farsçadan, son dönemlerde Fransızca ve İngilizceden yapılan tercümeleler, bu dillerin gramatiğini dilimize taşımıştır. Bu çalışmada tercümelelerden verilen örneklerle, dilimize yerleşen kalıplar mukayeseli olarak işlenecektir.

Osmanlı Türkçesinin tercüme yoluyla en çok etkilendiği dil Farsçadır. Bilhassa manzum eserlerde vezin kaygısıyla sözü uzatmamak için hazır kalıp halindeki ifade biçimleri benimsenmiştir. Farsça, Hind-Avrupa dil grubuna girdiğinden cümle yapısı da Avrupa dilleriyle benzerlik gösterir. Tanzimat'tan sonra etkilendiğimiz Fransızca ve Cumhuriyetten sonra etkilendiğimiz İngilizcedeki devrik cümle yapısı dilimizi etkilemeye devam etmiştir. Bu dillerdeki Özne + Yüklem + Tümleç kuralı, çok zengin ifade biçimleri olan Türkçe içinde birtakım kalıplar biçiminde yer bulmuştur.

“Türkçenin en önemli sözdizimi özelliklerinden biri, sözdizimindeki özgür sözcük dizilişi özelliğidir. Ayhan Sezer Türkçedeki özgür sözcük dizilişinin matematiksel olarak gösterilebileceğini belirtmektedir. Buna karşın, Fransızca, tümlecin eylemden sonra söylenme zorunluluğunu dayatır.”³

Fransızca, İngilizce gibi Avrupa dillerinin devrik cümle yapısına karşılık, Türkçenin cümle yapısı düzdür. Ancak çok renkli ifade biçimlerine imkân veren dilimiz, bünyesine girmiş

² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TTKB, Ankara, 1986, s. 532.

³ İlker Aydın, “Türkçe ve Fransızcanın Sözdizimi Üzerine Birkaç Söz”, *Synergies Turquie* n° 1 – 2008 s.27

olan devrik cümleleri de bir renk olarak tolere etmektedir. Dün ve bugün dilimizdeki devrik cümleleri ayakta tutan, Farsça asıllı “ki” bağlacıdır. Ki’nin İngilizcedeki uzantısı “that” olup, tercümelere yine “ki” olarak çevrilmektedir. Dilbilgisinde bağlaç olarak işlem gören “ki”, tamamen devrik cümle yaptığı için, Türkçe cümle yapısına aykırıdır.⁴ Ki’li cümle tercümelerinden örnek verecek olursak, Türkçede de aynı işlevi yüklendiğini görürüz: Farsça Şahî Divanını Türkçeye tercüme eden Osman bin Hüseyin, orijinal beytin altına tercümesini yazarak bize mukayese imkânı vermiştir.

Farsça beyit 1:

Her sū ki mî-girîzem ez-în fitne nâ-gehân
‘Aşket ‘inân-girifte derûn mî-keş me-râ / Şâhî, s.7.

Türkçe tercüme 1:

Her ne cânibe ki bu fitneden kaçdum ise anşızın
Senüñ ‘aşkuñ dizginim tutup beni içeriye çeker
Her ne cânibe ki bu fitneden kaçdum ise, kalıbı (bu fitneden **hangi yöne/ne tarafa** kaçdum ise...) şeklinde düzenlenebilir.

Farsça beyit 2:

Hatet ki derd-i dâg-ı to nev mî-koned me-râ
Cân der-belâ-yı ‘aşk girû mî-koned me-râ / Şâhî, s.8

Türkçe tercümesi 2:

Senüñ hattıñ ki senüñ dâg-ı derdün baña tâze eyler
Benüm cânımı ‘aşk belâsına tutı eyler
Burada ki, yüklem görevi üstlenmiştir. Eylem fiili ise sıfat-fiil işlevindedir. Buna göre cümlenin tercümesi (Senüñ dâg-ı derdün baña tâze eyleyen, senüñ hattıñdur.)

Klâsik edebiyatımızın en temel tercüme eserleri Mevlâna Mesnevisi ve Gülîstan çevirileridir. Bu eserlerin şerhleri de mevcut olup, manzum veya mensur şerhlerde de tercümede kullanılan üslup hâkimdir. Örneğin Şem’î’nin mensur Mesnevî şerhinde cümleler, nazım üslubunu yaşatır:

Mesnevî Şerhi’nden:

Her kesî ki dūr mând ez-asl-ı hîş
Bâz cüyed rûzgâr-ı v asl-ı hîş

Tercümesi:

Her bir kimse ki kendünün asl u vatanından cüdâ kaldı, kendünün vasl zamânını girü talep eyler pes herkese lâzımdur ki bir mürşide mürîd olup...⁵

Buradaki **Her bir kimse ki**, kalıbı, sona atılan sıfatla yer değiştirdiğinde cümle Türkçe söz dizimine uygun hâle gelir: (Kendünün asl u vatanından cüdâ kalan **her bir kimse**...)

Gülîstan Şerhi’nden:

⁴ Leyla Karahan, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ, Ankara, 1991, s.64.

⁵ Abdülkadir Dağlar, Şem’î Şem’ullah Mesnevî Şerhi I, Kayseri, 2009 (Doktora Tezi), s.238.

Çendân ki mukarrebân-ı hazret-i ân büzürg ber-hâl-i men vâkıf odend be-ikrâmem der-âverend ve berter makâmî mu‘ayyen kerdend.

Türkçe tercümesi:

Ol kadar ki ya‘nî hemân ki ol devletlinüñ mahsûs mukarrib adamları benüm hâlûme vâkıf oldılar ve Sa‘dî olduğumı bildiler, beni ta‘zîm ü tebcille içeri sâhib-i devletüñ yanına getürdiler.⁶

Ol kadar ki, kalıbı zarf görevinde olduğundan sıfat görevi üstlenenlerden daha zor Türkçe sentaksa uyarlanmaktadır. Zira bu kalıplar, yabancı dillerin etkisiyle oluşmuş kalıplardır. Bu kalıpların yerine aynı görevde zarf getirmekle cümle devrik yapıdan kurtulur: (Ol devletlinüñ mahsûs mukarrib adamları benüm hâlûme **derhâl / çabucak** vâkıf oldılar.)

Hâfız Divânı’ndan:

Çi lutf bûd ki nâ-gâh reşhe-i kalemet

Hukûk-ı hikmeti mâ ‘arze kerd ber-keremet

Türkçe tercümesi:

Ne lutufter bu ki ansızın kaleminin sızıntısı aramızdaki hukuku keremine arz ediverdi.⁷

Bu cümle (Kaleminin sızıntısının ansızın, aramızdaki hukuku keremine arz edivermesi **ne büyük lutufter!**) şeklinde tercüme edilebilirdi.

Şâhî Divânı’ndan

Tâ ber-dereş tarîki-i gedâyî giriftem

Dâniste-em ki saltanat-ı bî-zevâl çîset

Türkçe tercümesi:

Tâ ki anuñ kapısı üzre gedâlık tarîkini tutmuşum. **Bilmişüm ki** zevâlsiz saltanat nedür.⁸

Hâlbuki bu cümle (Onun kapısında kul olma yolunu seçtiğim **için**, ölümsüz saltanatın **ne olduğunu** anladım) şeklinde, tercüme edilebilirdi.

Tanzimat devrinden itibaren Batı tesirinde gelişen kültürel yaşantımıza özellikle Fransızcadan yapılan tercüme damgasını vurmuştur. Türkçenin inkişâfı için başvurulan bu tercüme Batı kültürünü taşımakla kalmamış; Türkçe cümle yapısına kadar nüfuz etmiştir. Batılı anlayışla telif ve tercüme eserler verilmesi için Ahmed Cevdet Paşa nezaretinde Fransız Akademisi emsâli Encümen-i Dâniş kurulmuş ve bu kurum daha çok tercümeyle meşgul olmuştur.⁹ Ahmed Vefik Paşa gibi serbest temayüllü tercüme veya uyarlama yapıldığı gibi, eserin mâna kaybına yol açmamak için harfiyen (literally) tercüme yöntemi de benimsenmiştir. Bunların başında Şemseddin Sami gelmektedir. Harfiyen tercümede cümle yapısı da korunmuştur. Halid Ziya’nın De Gourmont’tan harfiyen tercümesinden¹⁰ birkaç devrik cümle örneği verecek olursak dilimize yerleşen cümle yapıları hakkında bilgi verecektir:

İnimitable et cependant

Ancak öyle ki bu

⁶ Ozan Yılmaz, 16. Yüzyıl Şârihlerinden Su‘ûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistânî, İstanbul, 2008, (Doktora Tezi), s.504.

⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Hâfız Divânı, MEB, İstanbul, 1985, s. 48-49.

⁸ Mehmet Nuri Çınarcı, Mustafa Şem‘î’nin Şerh-i Divân-ı Şâhî Adlı Eseri, Van, 2011 (Doktora Tezi), s.208.

⁹ Ş.Alparslan Yasa, Türkçenin İnkişâfı İçin Tercüme, Hitabevi, Ankara, 2014, s.142

¹⁰ Yasa, a.g.e. s.170-171.

Autant de verites aussi	Böyle olduğu içindir ki
Peuvent faire le fond	Ki hâlâ yaşamakta olan

A.KLÂSİK METİNLERDE DEVRİK CÜMLE

İslâmiyet tesirinde gelişen Türk Edebiyatının her sahasında tercüme eserlere rastlanır. İslam kültürü etkisiyle Arapça ve Farsçadan yapılan tercüme bu dillerin cümle yapısını da zamanla dilimize taşımıştır. Her saha iletişim kurduğu kültür ve dillerden etkilenmiştir. Farsçanın devrik cümle yapısı ve bu yapı için en büyük görevi yüklenmiş olan “ki” bağlacı tercüme yoluyla dilimize geçmiş ve Farsçadaki işlevini korumuştur. Ki’li cümlelere Uygur Döneminden itibaren ve birçok sahada rastlıyoruz:

Uygur Türkçesinde

Edgüg ayıgıg yime kirtgünmiş kerkek, **kim** kin ökünmeser

(İleride pişman olmamak için iyiye de kötüye de inanmamak gerektir)¹¹

Gülistan Tercümesi’nden

Melik tiledi **kim** Leylî cemâline mütâla‘a kılsa¹²

Kutadgu Bilig’den

Bu kaç neng kerek **kim** atansa hacib

Kişi başlasa yolda öngdün keçip¹³

Vezin gereği sözü kısaltmaya, söze dikkat çekmeye yarayan bu bağlacın birçok işlevi vardır: İsim ve zamirlerden sonra, çekimli fiillerden sonra, sıfat, zarf ve edatlardan sonra gelir.¹⁴ Bu bağlacın dilimizdeki fonksiyonunu sıralayacak olursak birçok görev üstlendiğine tanık oluruz:

1.Vurgu

Türkçede vurgu yüklem üzerinde yer alır.¹⁵ Fiilden hemen sonra gelip tümleci sona atan ki bağlacı, vurguyu kendi üzerine çeker. Bu bağlaç çoğu zaman vurgu için kullanılır. Sanma ki, korkarım ki, şu var ki, şöyle ki, bu kadar var ki, kim ki, gerek ki gibi kalıplar söze başlarken dikkat çekmek için kullanılmaktadır.

Bu araya **kim ki** gelürse geçer

Bu serâya kim ki konarsa göçer / Tuhfetül uşşak, s.26

(Bu araya gelen gider; bu saraya konan göçer.)

¹¹ Hülya Savran, “Uygurca ve Orta Türkçe Dönemindeki ‘kim’li Birleşik Cümlelerde Şartlı Yardımcı Cümleler ve Bu Cümlelerin Ana Cümleye Katılma Şekilleri”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı: 31, İstanbul 2004, s.326.

¹² Savran, a.g.m. s.325

¹³ Savran, a.g.m, s. 326

¹⁴ Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, MEB, İstanbul, 1984, s. 248.

¹⁵ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, TTKB, Ankara, 1986, s.120.

Biñ güzeller bulunur Yûsuf'a mânend ammâ

Bu kadar var ki bular kendülerin satmadılar / Necatî, s.268, g.198

(Yusuf'a benzer binlerce güzel bulunur ama, bunların kendilerini satmadıklarına **dikkat çekerim**.) Bu kadar var ki kalıbı dikkat çekmek için kullanılmış.

Gerden-i safı beyaz **öyle ki** kâfur gibi

Çeşm ü ebrusu siyâh **öyle ki** semmûr gibi / Nedim, s.259, g.150

(Duru gerdanı kâfur gibi beyazdır. Kaş ve gözü samur gibi siyahtır.) Burada da ki'ler vurgu için kullanılmıştır.

Ne şeb **ki** kûyuna yüz sürmesem o şeb ölürüm

Ne gün **ki** kâmetini görmeden kıyâmet olur / Nef'i, s.165, g.32

(Hangi gece semtine yüz sürmesem, o gece ölürüm; hangi gün boyunu görmesem o gün kıyamet kopar.) Görüldüğü gibi bu beyitte ki'ler sadece **şeb** ve **gün** kelimelerine vurgu yapmaktadır. Bu cümleyi, fiilleri partisip yaparak da kurabiliriz: (Semtine yüz **sürmediğim** gece ölürüm; boyunu **görmediğim** gün, kıyamet kopar.)

2. Edat yerine

Dilimizdeki sebep bildiren edatların sentaktik görevlerinin değiştiğini, devrik cümlede ısrarla ki bağlacına dönüştüğünü görüyoruz.

Ey sabâ jûlîde-mû başında Mecnûn'un sakın

Bî-tekellûf gitme **kim** Leylî evidir ol pelâs / Fuzuli, s.190, g.124

(Ey seher yeli, Mecnun'un başındaki keçeleşmiş dolaşık saçı, Leyla'nın evi olduğu **için** sakın oraya çatkapı girme.)

Yâd etme kara gözlülerün merdüm-i çeşmin

Merdüm deyüp aldanma **ki** içdükleri kandur / Fuzuli, LM, s.64, b.977

(Kara gözlülerin göz bebeğini anma. Bebek diye aldanma. Zira / çünkü içtikleri kandır.) Bu örnekte de ki, **zîrâ/çünkü** edatı yerine kullanılmıştır.

Beyle yine sıfat-fiil formülünü de uygulayabiliriz. Bu durumda (İçtikleri kan olduğu için, bebek deyip aldanma), cümlesini elde ederiz.

Bu mülk-i nazma 'aceb şeh midir Halîm Girây

Ki gözlüyor yolını 'arz-ı hâle dîdelerim / Şeref, s.253, g.116

(Acaba nazım ülkesinin şahı Halîm Giray mıdır **da** halimi anlatmak için gözlerim onun yolunu gözlüyor.)

Cevr ü cefâ vü hasret ile yana yakıla

Bir dem **ki** görmedi kul olan pâdişâhını / Nesimî, s.301, g.436

(Kul olan, acı, zulüm ve hasret ile yana yakıla padişahını bir an **bile** görmedi.)

Nice terk idem ol `Îsâ-dehânı

Ki gökde istediğim yerde buldum / Mesîhî, s.127, g.155

(Gökte aradığımı yerde bulduğum **için**, o Îsâ ağızlı sevgiliyi nasıl terk ederim?)

3.Teferruat cümlelerinde parantez yerine kullanılır.

Edebiyatta “haşiv” dediğimiz cümle içine fazladan bilginin, ayrıntının sokuşturulması¹⁶ bugün parantez içerisinde verilmekte ve parantezi dikkate almadığımızda cümlenin anlamı değişmemektedir. Klâsik metinlerde parantez görevini “ki” bağlacı üstlenmektedir.

Kan yeter **kim** dem-be-dem gözden inip örter tenim

Deşt-i gam Mecnunuyum ben handan u handan libâs / Fuzulî, s.190, g.124

[(Her nefes gözden inip bedenimi elbise gibi kaplayan) kan yeter! Gam çölünün Mecnun’uyum; ben de elbise de mutlu.]

Efendim neylerim ben öyle kîl ü kâli **kim** anun

Ne bir burhanı var ber-câ ne bir da'vâsı müsbettir / Nedim, s.44, k.15

[Efendim, ben böyle (mantıklı bir delili ve geçerli bir davası olmayan) lafi sözü istemem.]

Bu cümleyi edat kullanarak da kurabiliriz:

(Efendim, ben mantıklı bir delili ve geçerli bir davası olmadığı için böyle lafi sözü istemem.)

Veya

(Efendim, ben böyle lafi sözü istemem. Çünkü mantıklı bir delili ve geçerli bir davası yoktur.)

Yâ bilmesin mi ârif olan **kim** kazâ dahi

Her bir niğâh-ı germini hâzır belâ bilir / Nef’î, s.168, g.41

[Her bir hararetili bakışının (kaza olduğunu bile bilirken) hazır bela olduğunu, arif olan nasıl bilmez.]

B. GÜNÜMÜZDE DEVAM EDEN DEVRİK CÜMLE YAPILARI

Geçmişte tercüme yoluyla dilimize giren devrik cümle yapıları, zamanla Türkçede tercüme yapılan dillerle aynı fonksiyonu üstlenmiş gramer yapıları oluşturmuştur. Bu göreceğimiz yapılar ki bağlacı olmadan kullanılamayacağı gibi, düz cümle kuruluşuna da müsait değildir. Eski Türkçe döneminde mevcut olan sıfat ve zarf görevindeki kelimeler devrik cümle yapısı oluşturmazken, sonradan Hind-Avrupa dilleri sentaksına uyarlanmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kelimelerin tarihî dönemlerdeki işleviyle bugünkü işlevi ve yabancı dillerdeki işleviyle mukayeseli olarak verilmiştir.

1. Öyle / Öylesine

Örneğin Eski Türkçede “öyle” anlamındaki **an-ça** / **an-tag** kelimeleri o dönemde sıfat ve zarf olarak kullanılmaktaydı ve aşağıdaki örneklerde olduğu gibi cümle yapısı devrik değildi:

E.T.ança kazganıp birki bodunug ot sub kılmadım ‘Öyle çalışıp çabalayıp birleşik halkı ateş (ile) su (gibi birbirlerine düşman) etmedim.’¹⁷

¹⁶ M. Yekta Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006, s.89.

*E.T.antag ödke ökünüp köl tiginig az erin irtürü ittımız ‘böyle bir zamana hayıflanıp Köl Tigin’i az sayıda asker ile gönderdik’.*¹⁸

Eski Anadolu Türkçesinde “öyle”den sonra **ki / kim** edatına rastlıyoruz.

Gam acısı Necâtiye hûş geldi öyle kim

Gelmez mezâka şehd ü şeker ol kadar lezîz / Necatî, s.177, g.53.

(Necati’ye gam acısı, bal ve şeker lezzetini aratmayacak kadar tatlı geldi.)

Hüsnünün bâğına herkim ki temâşâyâ gelir

Eyle sanur ki bugün cennet-i me'vâya gelir / Şeyhî, s.69, g.78

(Güzelliğinin bağına görmeye gelen kimse, bugün kendini cennet bahçesine gelmiş, sanır.)

Öyle zarfının son dönemlerde **öylesi ve öylesine** şekilleri de kullanılmaktadır.

Öylesine yıktın ki bütün inançlarımı;

Beni bensiz bıraktın; beni sensiz bıraktın / Ümit Yaşar Oğuzcan

Bu değişimin vurgu, anlamı güçlendirmek, dikkat çekmek amacına yönelik bir ifade rengi olduğunu düşünüyorduk. Ancak tercümede diğer dillerle öylesine uyumlu olduğunu görünce kanaatimiz değişti. Bu değişiklik tercümeler yoluyla başka dillerdeki yapıya benzeme sonucu olmuştur. Bugün İngilizcedeki So + adj/ adv + that yapısı Farsçada da Türkçede de aynı mantık ve aynı şekilde yaşamaktadır.

İngilizce	So + adj/ adv + that	So tired that I
Farsça	Çonân + adj / adv / V + ki	Çonân bî-tâbem ki
Türkçe	Öyle + adj / adv / V + ki	Öyle yorgunum ki

Daha önceki devirlerde Farsçadan aldığımız bu yapıya, sonraki devirlerde İngilizcede görmek, benimsemeyi kolaylaştırmıştır. Aşağıdaki örneklerde bu kalıbın tercümede işimizi ne kadar kolaylaştırdığını görmekteyiz.

İngilizce-Türkçe:

How fast run that she couldn't stop also.

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

Öyle hızlı koştu ki o duramadı bile.

¹⁷ Erhan Aydın, “Eski Türk Yazıtlarında Benzetme İlgisiyle Kurulmuş Cümleler Üzerine”, Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 21 Yıl : 2006/2, s. 70.

¹⁸ Aydın, 2006, a.g.m. s.66

Farsça-Türkçe:

Conan berhîz ki ender râh eser-i mestî ber to peydâ nebuved.¹⁹

↓ ↓ ↓

Öyle kalk ki, yolda giderken sarhoşluğun anlaşılmasın.

Ze-cevr-i kevkeb-i tâlî' sehergehân çeşmem

Conân girîset ki nâhîd dîd ü meh dân-set / Hâfız, s. 47, s. 44

↓ ↓ ↓

Öyle döndü ki, Zühre gördü ve ay anladı.

Tercümede kolayımıza gelen bu kalıpları, vezin zaruretiyle benimsemiş olmamız muhtemeldir. Hafız'ın beytini, **ki** edatını atarak (Bahtımın yıldızının eziyetinden, gözümün nasıl döndüğünü seher vakitleri Zühre gördü, ay şahit oldu.) şeklinde Türkçe estetiği içinde ifade edebiliriz.

Olmuş o şûh **o mertebe** mest-i şarâb-ı nâz

Kim bâde içre aksine eyler itâb-ı nâz / Nef'î, s.172, g.53

(O güzel naz şarabından **öylesine** sarhoş olmuş **ki**, şaraba yansıyan kendi görüntüsünü bile nazla azarlar.) Bu beyitte **öylesine...ki** kalıbını veren ibare **o mertebe ...kim** yapısıdır. Beyti ki bağlacı kullanmadan ifade ettiğimizde vurgu azalmaktadır: (O güzel, şaraba yansıyan kendi görüntüsünü nazla azarlayacak kadar, naz şarabı sarhoşudur.)

Bürûdet **öyle ki** buzlanmasın deyü lâyık

Konulsa penbeye yakut pâre-veş ahker / Nedim, s.40, k.13

(Soğuk havadan korunmak için, yerler buzlanmasın diye pamuk içine yakut parçası gibi kor konulsa yakışır.)

b. Dedi ki

Dilimizde bugün bile geçerliliğini koruyan dedi ki kalıbı, yine Farsçadan yapılan tercümelemlerle edebiyatımızda benimsenmiş; son dönemlerde batı dillerindeki aynı kalıplarla dilimize yerleşmiştir.

İngilizce	S + said + that	She said that
Farsça	S + güft + ki	An güft ki
Türkçe	S + dedi + ki	O dedi ki

Zebân-ı kilik-i to Hâfız çe şeker **ân güyed**

Ki güfte suhanet mî-berend dest-be-dest / Hâfız, s. 25, g.25

(Ey Hâfız, senin kaleminin ağzı ne tatlı? “Senin şiirlerin elden ele dolaşmakta”, diyor.)

Hattun berât yazdı sabâya dedi ki tîz

¹⁹ Mehmet Kanar, Farsça Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s.40.

Var milket-i Hitâyıla Çini musahhar it / Zeynep Hanım
(Hattın seher yeline ferman yazıp “çabuk git; Türkistan ve Çin ülkelerini büyüle”, dedi.)

Tersem in-kavm ki ber-derd-keşân mî-hândend
Der-ser-i kâr-ı harâbât konend îmân-râ / Hâfız, s. 9, g.9
(Acı çekenlere gülen insanların, dünya işlerini imanın önüne geçirmelerinden korkarım.)

Râst-güyüm sözi bir söylerim itmem inkâr
Hamdülillâh **ki** iki yüzli münâfik degilim / Şeref, s.256, g.125
(Ben doğru sözlüyüm. Bir defa söylediğimi inkâr etmem. İkiyüzlü münafik olmadığım için Allaha şükür.)

Zülfî zencîrine uslanmak için bağlandım
Beni ‘afv eyle **ki** mecnûnlığıla kırdım tel / Leylâ, s.114, g.71
(Saçının zincirine akıllanmak için bağlanmışım. Delilikle tel kırdığım için beni affet.)

c. Diğerleri

Özellikle Eski Anadolu Türkçesinde fonksiyonunu korumasına rağmen ki’si düşmüş cümle yapılarına da rastlamaktayız. Bu durumda ki fonksiyonunu değiştirip, yan cümle olan ikinci cümleyi sıfat-fiil yapıarak ana cümlenin başına getirmek gerekir.

Girip hücreye gördi (ki) kız anda yoh
Sanasın (ki) yüregine dohındı oh
(Hücreye girip kızın orada olmadığını gördü. Yüregine ok dokundu sanırsın.)²⁰ Burada “gördi” ve “sanasın” fiillerinin başta oluşu ki bağlacının fonksiyonuna işaret etmektedir. Türkçe sentaksa tamamen zıt olan bu yapı, vezin gereği düşmüş olan ki bağlacının etkisi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu cümleleri Türkiye Türkçesine sorunsuz biçimde dönüştürebilir; aşağıdaki örneklerde olduğu gibi Türkçe estetiğinin hâkim olduğu cümleler kurabiliriz.

İngilizcede “ki” olarak tercüme ettiğimiz birçok zamir ve zarf mevcuttur. Who, whom, when, whose, that, how, gibi kelimeler devrik cümlenin yüklemiyle, sona atılan tümleci bağlamakta kullanılır. Bu yapıları kelime kelime çevirmek Türkçe cümle yapısını zorlar ve bu çeviride devrik yapıdan başka ifade biçimi yoktur. Cümleyi Türkçe sentaksa uyarlamak için sondan başa doğru okumak gerekir.

İngilizce	A men who I saw
Farsça	Âdemi ki dîdem
Kelime kelime çeviri	Bir adam ki gördüm
Türkçe sentaksa uygun çeviri	Gördüğüm adam

²⁰ Şükrü Haluk AKALIN, Eski Anadolu Türkçesinde Ki’si Düşmüş Birleşik Cümleler Üzerine, Zeynep Korkmaz Armağanı, TDK, Ankara, 2004, s.52.

They can only hunt and kill when in the water, **which** is their vital element.²¹

HT.²² Onlar suyun içinde oldukları zaman avlayabilir ve öldürebilirler **ki** onların hayati unsurudur.

TST. Onlar suyun içinde oldukları zaman, hayati unsurları olan avlama ve öldürmeyi başarabilirler.

“The illusion **that** the queen of the crocodiles will choose him for her dance partner; the same is true of all the ladies, **who** dream of dancing with the king.”²³

HT. Yanılsama **ki** timsahlar kraliçesi, dans partneri olarak onu seçecektir. Aynısı bütün bayanlar için de geçerlidir **ki o** bir kralla dans etme hayalidir.

TST. Timsahlar kraliçesinin dans partneri olarak onu seçeceği bir yanılsamadır. Aynısı, bir kralla dans etme hayali kuran tüm dişiler için de geçerlidir.

“As he made his way up the hill, he found himself wondering about the woman sailor **who** had chosen to anchor right in front of his house.”²⁴

HT. O tepebaşına yolunu yapmış olarak, kendini düşünürken buldu denizci kadını **ki o** kendi evi önüne demir atmayı tercih etmişti.

TST. O tepebaşına yolunu yapmış olarak, kendini kendi evi önüne demir atmayı tercih eden denizci kadını düşünürken buldu.

C. DEVRİK CÜMLEYİ DÜZ CÜMLEYE DÖNÜŞTÜRME YOLLARI

Klâsik metinleri Türkiye Türkçesiyle ifade ederken, devrik yapıda olan cümleleri düz cümleye dönüştürmek gerekir. Ki bağlacı her ögeyi nitelemek için kullanılır. Genelde devrik cümle yapan ki'den sonraki kısım, önceki ögenin ya izahı veya sebebidir. İzah kısmını partisip yapıp tekrar devirmek suretiyle başa alırız. Sebep kısmını da cümle içi edatlar kullanarak başa alırız. Vurgu için kullanılan ki'ler ya doğrudan atılabilir; cümle vurgusuz kalır veya ki'den sonraki kısmı nesne yaparak cümleyi yeniden deviririz. Cümleyi devirdikten sonra ki yerine başka bir te'kid edatı da koyabiliriz. Cümle içinde hangi ögeyi niteliyorsa o ögenin yapısını değiştirmek gerekir. Ki'leri atmak, ki'siz cümle kurmak için ki'den sonraki yüklemi sıfat-fiil haline getirip, ki'den önceki ögenin başına almak gerekir.²⁵

1. Sıfat-fiil yapmak

Türkçede sıfat, isimden önce gelir. Devrik cümle yapmak için yüklemden sonra gelen “ki” bağlacı, aslında bir sıfat tamlamasını bölmekte ve sıfatı sona atmaktadır. Türkç cümle yapı-

---

²¹ Cuadernos del Minotauro, <http://www.eastoftheweb.com/>

²² HT: Harfiyen (literally) tercüme. TST, Türkçe sentaksa uygun tercüme.

²³ Cuadernos del Minotauro, <http://www.eastoftheweb.com/>

²⁴ <http://www.eastoftheweb.com/JenniferJenkinson>

²⁵ Saadet Karaköse, *Divan Şiirini Açıklama Yöntemi*, Denizli, 2004, s.47.

sına aykırı bu durumu düzeltmenin yolu, ki'den sonraki kelime grubunun fiilini sıfat-fiil yapı-
rak, ki'den önceki kelimenin önüne getirmektir. Örnek:

Ben ol şikeste-dilem **kim** katımda kevn ü mekân

Saçı kılınca görünmez emir ü hân kim olur / Şeyhî, s.67, g.72

(Ben katında bütün dünya ve evreni **bulunduran** o kırık kalpliyim. Emir ve han benim
yanımda kim oluyor! Onların saçının teli kadar değeri yoktur.)

Keşî-i Nûha her an **kim** girmedi oldu helâk

Bulasın ister olasın sen bizim deryâmızı / Nesimî, s.302, g.437

(Nuh'un gemisine **girmeyen** herkes helak oldu. Gönül bizim deryamızı isteyip bulmanı
diler.)

Ukde-i zünnârına her kimse **kim** dil bağlamaz

Ehl-i îmân olmaz ol 'âşıklarun güm-râhıdır / Avni, s.7, g.7

(Onun zünnarının düğümüne gönül **bağlamayan**, imanlı olamaz; âşıkların sapkıdır.)

2.Zarf yapmak

Devrik cümle yapan ki bağlacı çoğu zaman zarf görevi yüklenmiş bir edat işlevindedir.
Ki'den sonraki kısmı başa alıp, ki'yi de zarf veya zarf işlevinde bir edat haline dönüştürdüğü-
müzde cümleyi bu yabancı yapıdan kurtarabilir ve Türkçe cümle yapısına dönüştürürüz. Örnek:

Var ise mahkeme-i gülşen içre mest sanur

Ki böyle goncalarun agzını kokar jâle / Mesîhi, s.12, k.6.

(Bahçe mahkemesinde şebnem, olsa olsa sarhoş sandığı **için** böyle goncaların ağzını
koklar.)

Vefâ her kimseden **kim** istedim andan cefâ gördüm

Kimi **kim** bî-vefâ dünyâda gördüm bî-vefâ gördüm / Fuzuli, LM, s.202, b.1485

(**Kimden vefa istedimse** ondan cefa gördüm. Vefasız dünyada **kimi gördümse** vefasız
gördüm.)

Gamze yâr olmaz **ki** hem hercâyî hem dildâdeyim

Aşk reşk eyler **ki** hem dildâde hem âzâdeyim/ Nef'î, s.182, g.85

(Hem hercâyî hem âşık olduğum **için**, sevgilinin bakışı bana yar olmaz. Hem âşık hem
özgür olduğum **için**, aşk beni kıskanır.)

Öyle bir dîvânedir **kim** kimseden 'âr eylemez

Dâd elinden gönülümün feryâd elinden gönülümün / Leylâ, s.18, mu.2-5

(Gönlüm, kimseden **utanmayacak kadar** delidir. Gönlümün elinden feryatlar olsun.)

3.Nesne yapmak

Türkçe cümle diziliminde nesnenin yeri özne ve yüklem arasındır. Ö + N + Y. Türkçede
devrik cümle de bulunabilir; bu sıra da değişebilir. Örneğin: "Ali okudu kitabı" şeklinde bir

cümle kurmanın hiçbir mahsuru olamaz. Ancak dikkat çekmek istediğimiz nokta, nesne sona atılırken, araya “ki” gibi bir bağlacın girmesidir. Bu da tercüme yoluyla yerleşmiş bir yapıdır. Tıpkı İngilizcede olduğu gibi, Farsçada da nesne yüklem sonuna atılırken, öne alınan yüklemden sonra bir bağlaca ihtiyaç vardır. Bu bağlaç “ki”, ithal edilmiş bir yapıdır. Bu yapıdan kurtulmak için, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, ki’den sonraki kelime grubunu nesne yaparak öne almak gerekir:

Dime **kim** yârda yok cevr ü cefâdan gayrı

Ne dilerseñ bulunur mihr ü vefâdan gayrı / Necâtî, 520, g.599

(“Yarda cevr ü cefâdan başka bir şey yok”, deme. Şefkat ve bağlılıktan başka ne dilerseñ bulunur.)

Sanmañız **kim** geceler bî-hûdedir efgânımız

Mülk-i aşk içre hisâr-i istikâmet bekleriz / Fuzûlî, s. 190, g.123

(Geceler boyu inleyişlerimizin boşuna olduğunu sanmayın. Aşk ülkesi içinde doğruluk kalesini bekleriz.)

Hasretiyle özünün yüzünü jeng eyledi ay

Gördü **kim** gün yüzüne zülf-i perîşân **dökülür** / Şeyhî, s.66, g.68

(Ay onun hasretiyle kendi yüzünü paslandırdı. Gün yüzüne dağınık saçlarının döküldüğünü gördü.)

Gonca câmindan olubdur ‘andelîb-i zâr mest

Bilmeyen şöyle sanur **kim** yok yere aklar mest / Necâtî, s.166, g.30.

(Zavallı bülbül gonca kadehinden sarhoş olur. Bilmeyen, sarhoşun yok yere ağladığını sanır.)

Sonuç

Bugün, konuşurken, yazarken, düşünürken Türkçe cümle kuruluşuna ne kadar bağlı olduğumuzu sorgulamamız gerekir. Kullandığımız kelimeler kadar, kelimelerin diziliş sırası da sahip olduğumuz birikimin, hayat tarzının ve kültürün bir göstergesidir. Kültürel etkileşimin doğal bir sonucu olarak farklı dillerden yapılan tercüme, o dillerin cümle yapısını da dilimize taşımıştır. Bunlardan en önemlisi devrik cümle ve devrik cümleye uygun söz kalıplarıdır. Burada dilimize artık tamamen yerleşmiş söz kalıpları mukayeseli olarak verilmiştir.

Türkçenin sözdizimi düz cümle yani özne + tümleş vd. + yüklem yapısına uygundur. Bu sırayı bozan, özellikle yüklemi öne alan veya tümleci geriye atan cümle yapısına Uygur döneminden itibaren rastlıyoruz. Yabancı dillerden yapılan tercümelemlerle, o dillerin gramer kalıpları da zamanla dilimize girmiştir. Hind-Avrupa dil grubuna giren İngilizce, Fransızca ve Farsça gramatik olarak özne + yüklem + tümleş sözdizimine sahiptir. Yüklemi tümlece bağlamada kullanılan edat ve bağlaçlar kimi yerde aynen Türkçeye geçmiş; kimi yerde de aynı görevi üstlenen Türkçe yapılar oluşturmuştur. Bunlardan en işlevsel olanı, Farsçadan aldığımız ki bağlacıdır. Öne alınan yüklem ile sona atılan tümleş arasında bağ kuran bu bağlacın işlevi öyle ki, öylesine...ki, o kadar... ki gibi zarf kalıplarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Tanzimat döneminden itibaren Batı edebiyatından yaptığımız tercümelemlerle bu devrik yapılar tamamen dilimize yerleşmiştir. Bu yapılar edat, sıfat ve zarf öğeleriyle ilgilidir. Bu kalıpları Türkçeye uyar-

lamak için, devrik cümleyi yeniden devirmek; aradaki ki'yi atıp sonraki kısmı sıfat-fiil yaparak; zarf yaparak veya cümlebaşı edatlarını son çekim edatına dönüştürerek devrik yapıdan kurtulabiliriz.

Cumhuriyetten sonra dilde sadeleşme, arı Türkçeyle konuşup yazma, yabancı kelimeleri dilden atma çabaları olanca hızıyla sürdüğü halde, dilimizin yapısına yerleşmiş devrik cümle kalıpları nedense göze çarpmamış veya göz ardı edilmiştir. Aslında sorun sadece kelime bazında görülmüş, sözdizimine inilmeyecek kadar yüzeysel yaklaşmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Paşa Divanı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ, Ankara, 1992.
- Akalın, Şükrü Haluk, "Eski Anadolu Türkçesinde Ki'si Düşmüş Birleşik Cümleler Üzerine", Zeynep Korkmaz Armağanı, TDK, Ankara, 2004, s.51-60.
- Aydın, Erhan, "Eski Türk Yazıtlarında Benzetme İlgisiyle Kurulmuş Cümleler Üzerine", Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 21 Yıl : 2006/2, s. 65-72
- Aydın, İlker, "Türkçe ve Fransızcanın Sözdizimi Üzerine Birkaç Söz", *Synergies Turquie* n° 1 - 2008 pp. 25-35
- Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, Ttkb, Ankara, 1986.
- Çınarcı, Mehmet Nuri, Mustafa Şem'î'nin Şerh-i Divân-ı Şâhî Adlı Eseri, Van, 2011 (Doktora Tezi).
- Dağlar, Abdülkadir, Şem'î Şem'ullah Mesnevî Şerhi I, Kayseri, 2009 (Doktora Tezi).
- Divân-ı Şâhî ve Tercümesi, Marmara Ün. Kütüphanesi, No: Y.6
- Ersoylu, Halil, Cem Sultan'ın Türkçe Divanı, TDK, Ankara, 1989.
- Fuzûlî, Divan, Haz. Kenan Akyüz-Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgan Cunbur, Akçağ, Ankara, 1990.
- Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, Haz. Hüseyin Ayan, Dergâh Yay. İstanbul, 1981.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, Hâfız Divânı, MEB, İstanbul, 1985.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, MEB, İstanbul, 1984.
- Kanar, Mehmet, Farsça Dilbilgisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Karahan, Leyla, Türkçede Söz Dizimi, Akçağ, Ankara, 1991.
- Karaköse, Saadet, Divan Şiirini Açıklama Yöntemi, Denizli, 2004.
- Leyla Hanım Divanı, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi. İstanbul, 2003.
- Mesîhî Dîvânı, Haz. Mine Mengi, Akm, Ankara, 1995
- Mihrî Hatun Divanı, Hazırlayan, Mehmet Arslan, Ankara, 2007.
- Necati Beg Divanı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Meb, İstanbul, 1997
- Nedîm, Divan, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka, İstanbul, 1972.

Nef'î Divanı, Haz. Metin Akkuş, Akçağ, Ankara, 1993.

Nesimî Divanı, Hazırlayan Hüseyin Ayan, Akçağ, Ankara, 1990.

Saraç, M. Yekta, Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006.

Savran, Hülya“Uygurca ve Orta Türkçe Dönemindeki ‘kim’li Birleşik Cümlelerde Şartlı Yardımcı Cümleler ve Bu Cümlelerin Ana Cümleye Katılma Şekilleri”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı: 31, İstanbul 2004, s.320-336.

Şeref Hanım, Divan, Haz. Mehmet ARSLAN, Kitabevi, İstanbul, 2002.

Şeyhî, Divan, Haz. İsen, Mustafa-Kurnaz, Cemal, Akçağ, Ankara, 1990.

Yasa, Ş.Alparslan, Türkçenin İnkişâfı İçin Tercüme, Hitabevi, Ankara, 2014, s.142

Yılmaz, Ozan, 16. Yüzyıl Şârihlerinden Su'ûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistânı, İstanbul, 2008, (Doktora Tezi).

<http://www.eastoftheweb.com/>